

הרכב חסר של בית דין בעניינים שלא על ריב

פסק הדין השני של הגר"י קאפח, הוא משנת תשמ"ח, ועניינו בהסכם גירושין בין בני זוג, "בו הסדירו [בני הזוג] את התנאים הכספיים-הממוניים שביניהם". הסכם זה אושר על ידי בית הדין האזורי בתל-אביב, וניתן לו תוקף של פסק דין. לאחר זמן, ביקש הבעל מבית הדין הרבני הגדול שיתן בידיו פסק דין הצהרתי, ולפיו, ההסכם בטל, בין השאר, משום ש"הרכב בית הדין היה חסר, כי אז ישבו רק שני דיינים". בפסק דין זה, מברר הגר"י קאפח, האם ההלכה דורשת שישבו שלושה דיינים בדין, אף כאשר עוסק בית הדין בהליך פורמאלי, שאינו כרוך בדיון ובהפעלת שיקול דעת? בהערת אגב, מן הראוי להעיר שהבעל ערער על פסק דין זה לבג"ץ,³ והאחרון, סמך ידיו על פסיקתו של הגר"י קאפח בעניין זה.

בית הדין הרבני הגדול ירושלים

תשמו / 57

בפני כב' הדיינים:

כ"ג הראשל"צ הרב הראשי לישראל הרב מרדכי אליהו

הרב יוסף קאפח

הרב אליעזר שפירא

פסק-דין

הצדדים התחתנו בשנת תש"ך. מנשואיהם נולדו להם שתי בנות בשנים 64-71. בשנת תשמ"ב הגישו הצדדים לבי"ד ת"א הסכם גירושין, בו הסדירו את התנאים הכספיים-הממוניים שביניהם, וביקשו מבית הדין לסדר את הגירושין ביניהם על בסיס ההסכם. בית הדין מתוך חובה מוסרית-יהודית ניסה לאחות את הקרעים ללא הצלחה מסיבות המפורטות בתיק, והצדדים נפרדו בג"פ [=גט פיטורין], לפי ההסכם.

בשנת תשמ"ו הגיש הבעל בתיק מו1808/ בקשה למתן פסק דין הצהרתי על בטלות פסק הדין, מכמה סיבות; לדעתו: א) הרכב בית הדין היה חסר, כי אז ישבו רק שני דיינים. ב) ההסכם הוא משונה, שלדבריו מתוך "מצוקתו" אז, קיבל על עצמו התחייבויות בלתי סבירות, ולדבריו אי אפשר לעמוד בהן. ג) לדבריו, בית הדין הוסיף

3. ראה: בג"ץ 502/86, א' נגד בית הדין הרבני הגדול בירושלים ובית הדין הרבני האזורי בת"א (טרם פורסם).

עליו התחייבות שלא היתה בהסכם, היינו, שיפרנס את בנותיו עד שיתחתנו, ועוד ועוד ככל המפורט בבקשתו. בית הדין דחה את בקשתו בהחלטה מיום ה' כסלו תשמ"ו, והוסיף ואישר את ההסכם כפסק דין שעל אשיותיו התגרשו, ומכאן הערעור לפנינו, תחת הכותרת "תקפו של פסק דין".

ביום כ"א אדר א' תשמ"ו הופיעו הצדדים ובאי כוחם לפנינו, חזרו על טענותיהם, האריכו-הרחיבו בדוגמאות והשוואות מפסקי דין אחרים, שמענו את הנאמר, עיינו בכל החומר שבתיקי בי"ד האזורי, לנו נראה שכל טענות המערער הבל המה ורוח תישאם. מפליא מאד עד היכן עשוי אדם לרדת בהתעללותו בזולת. כאשר רצה להשיג את מבוקשו, חתם על הסכם, ועתה הוא מתנער מכל התחייבויותיו בעזר, כאילו נעשה לו עוול, ונזכיר כאן שנים-שלשה גרגרים:

טענתו שכאילו בית הדין הוסיף עליו התחייבות שלא הייתה בהסכם, כלומר, שיזון את בנותיו עד שתינשאנה או דוחים טענה זו בשאט-נפש, התיקון נעשה בגוף ההסכם, והצדדים שניהם גם יחד חתומים על התיקון. ואף-גם-זאת, מאיזה התחייבות רצונו כעת להתנער? מלזון בנותיו יוצאי חלציו. טענתו שההסכם בלתי סביר, גם טענה זו דינה להדחות. וכבר ראינו עשרות ומאות הסכמים יותר חמורים, ובני אדם המכבדים את עצמם עמדו ועומדים בהם. וטענתו שהיא ניצלה את מצוקתו, הלא זה טבעי שאדם [ה]רוצה להשיג יתרונות לפי דמיונו, משלם בעד מה שהוא רוצה להשיג.⁴ זאת ועוד, אין עניין שרק להשיג יתרונות, אלא יש כאן גם צד שני שהיא האישה שויתרה על זכויות המגיעות לה בצדק ובזכות מכוח הנישואין, והיא ויתרה עליהן תמורת נזיד עדשים, חצי דירה תפוסה, ועזר למזונות עלובים, ולא רק שהדירה תפוסה על ידה, אלא גם בנותיו שלו יוצאי מעיו מתגוררות שם, ועתה בא במצח נחושה לנשלה גם את נזיד העדשים שהשלה אותה בו, תמורת ויתוריה רבות הערך, וברור שיש לדחות דברי הבל אלה.

ועתה **לשורש** הערעור כלשונו, והוא שפסה"ד ניתן בשנים, וזה נוגד את הדין והחוק כלשונו. עלינו להבהיר לו, שאין זה נוגד לא את הדין ולא את תקנות הדיון, ולא את פסיקת הבג"ץ, כי המקרה של זוג זה, לא היה שום טעו"מ [=טענות ומענות], לא דין ולא דיון ולא התדיינות,⁵ אלא הגשת הסכם מוסכם בהסכמה מוסכמת, כך שאין הנושא שייך כלל לדיון והתדיינות שצריכה להיות בשלשה דווקא.⁶

4. **הערת עורך**: טיעון מסוג זה, מכונה במשפט האזרחי – "עושק". סקירה נרחבת על עמדתו של משפט התורה בסוגיה זו, בהשוואה לדין הנוהג במשפט האזרחי, ראה במאמרו של פרופ' ס' דויטש, "הוראת העושק בחוק החוזים", **מחקרי משפט ב'** (תשמ"ב) 1, עמ' 28-32.

5. בהקשר זה העיר **הרב הלל גפן**, שלכאורה, הדבר תלוי בשני תירוצי **התוספות** ביבמות קא, א, ד"ה ואין. התוספות עוסק בשאלה, מדוע נדרש בית דין שאינו שקול בחליצה, ומסיק שמאחר ויש מחלוקת שונות הנוגעות לדיני חליצה, ייתכן ויתקיים דיון בבית הדין, ולכן, אין לבצע

ואף גם זאת, בסעיף 3 ב' של ההסכם, חילקו-פילגו-ביתרו והפרידו הצדדים עצמם במו ידיהם את בקשתם לפני בית הדין הרבני, וכך כתבו: "על מנת שבית הדין הרבני יאשרו ויתן לו תוקף של פסק דין". ולא כתבו "יאשרו כפסק דין", הוי אומר יאשרו משפט בפני עצמו. ובנוסף על כך, יתן לו תוקף של פסק דין, והמלה "ויתן" נכתב ב-ואו, כלומר, עניין נפרד מעניין ראשון, והרי לאשור ההסכם כהסכם, די היה בנוטריון, ולא גרע כוחו של דיין יחיד או שנים, מנוטריון! וזאת הם עשו, ואשרו את ההסכם, ומעתה, כל בי"ד יכול ליתן לו תוקף פסק דין, בפרט לאחר שהמערער השיג את כל מבוקשו ע"י הפעלת תנאי ההסכם בפועל ולמעשה.

לפיכך, נראה לנו כי אשור הדיינים את ההסכם מיום ל' סיוון, תקיפה שרירה וקיימת, והמילים שכתבו בשולי הפרטיכל "מאשרים את ההסכם המצורף לתיק" ניתנו בסמכות מלאה.

את החלק השני: "ונותנים לו תוקף פסק דין", גם אם ניתן לבעל את טענתו, כי לא היו מוסמכים מבחינת ההרכב החסר, הרי חזרו ונתנו לו תוקף פסק דין בתקופה יותר מאוחרת, ולא חשוב מתי, כיון שהוא הסכם מאושר שהופק למעשה בשעתו. ואם יטען שהם רק נתנו תוקף עתה למה שעשו אז, הרי אנו נותנים לו עתה תוקף פסק דין למפרע מיום אשורו ואשור חותמיו על ההסכם, וזו חובתנו וחובת כל בית דין להציל עשוק מיד עושקו.⁷

חליצה בפני בית דין שאינו שקול. אך מוסיף התוספות ומקשה: "אבל לעניין סמיכת פר, דבעינן נמי שלושה, קשה!". התוספות מציעים שני תירוצים. לפי הראשון: "תם נמי איכא פלוגתא, אי בעינן בכל כוחו". כלומר, למעשה, גם בסמיכת פר ייתכן ויתקיים דיון. ההנחה העומדת ביסודו של תירוץ זה, שבית דין שקול נדרש, רק במקום שמתקיים דיון. אולם בעלי התוספות מציעים תירוץ נוסף: "ועוד יש לומר, דבכל דוכתין דבעינן ראוי לבית דין, אין בית דין שקול". לפי תירוץ זה, ייתכן וכל מעשה בית דין צריך להתבצע בהרכב של שלושה דיינים, אף אם לא נדרשים הדיינים לקיים דיון בדבר, ויש עוד לעיין בדבר, וראה בהערה הבאה.

6. **הערת עורך:** מן הראוי לציין שקביעה דומה, לפיה אין צורך בשלושה דיינים כאשר בית הדין אינו נדרש ל"דיון והתדיינות", ישנה כבר בע"ר תשי"ד 1117 / (גנוזך המדינה, מיכל 4810), שעיקריו נדפסו בשו"ת ישכיל עבדי ה, אה"ע, לה. פרופ' א' שוחטמן, בספרו סדר הדין (ירושלים תשמ"ח) מעיר בעניין זה: "ספק אם יש לבית הדין סמכות לפעול כך, לאור העובדה שחוק הדיינים אינו מכיל הוראה המאפשרת לקיים דיון בהרכב של פחות משלושה דיינים, ולפי סעיף 8(ה) לחוק נחוז, לכאורה, בכל מקרה ובכל עניין, הרכב מלא של שלושה דיינים; כך על כל פנים, לפי פסיקת בית המשפט העליון". בהערתו (43) הוא מפנה לבג"ץ 297/77, דורות חן נ' בית הדין הרבני האזורי בחיפה ואח' פ"ד לא(3), 679, 688. פרופ' שוחטמן אינו מזכיר את פסק הדין בו אנו עוסקים, ואף לא את בג"ץ 502/86, הנ"ל בהערה 3, ההופך, כפי הנראה, את ה"הלכה" מבג"ץ 297/77. כמו כן, המצב המשפטי כיום, שונה לחלוטין, היות ובמסגרת תקנות הדיון של הרבנות הראשית לישראל משנת תשנ"ג, נקבע בסעיף ד(2) א, שב"עניינים שלא על ריב", רשאי בית הדין לדון בהרכב שיש בו פחות משלושה דיינים.

7. **הערת עורך:** באמרת אגב זו, רמוזה גישה שונה בתכלית של בתי הדין בישראל, לעומת זו

לפיכך מחליטים:

דוחים את הערעור.

על המערער לשלם למשיבה כחלק מהוצאותיה בערעור זה, סך מאה וחמישים שקלים חדשים.

מרדכי אליהו

יוסף קאפח

בנוסף לנימוקים הנ"ל, יש להוסיף שלא ייתכן כי סעיפים מסוימים מההסכם יהיו קבילים בעיני המערער, וסעיפים אחרים לא יהיו קבילים, שאם כן, הלא ייתכן שיהיה ערעור על עצם גט הפיטורין שניתן בזמנו, ואם כן, אנו אומרים: שתיקותיך יפה מדבורך, ולכן אין לנו להתייחס לכל הערעור, שלא הוגש בתום לב, ודוחים את הערעור.

אליעזר שפירא

הוחלט איפוא:

דוחים את הערעור.

על המערער לשלם למשיבה כחלק מהוצאותיה בערעור זה, סך מאה וחמישים שקלים חדשים.

ניתן ביום י"ב אייר תשמ"ח

אליעזר

**יוסף קאפח
שפירא**

מרדכי אליהו

המקובלת בבתי המשפט האזרחיים. בית המשפט האזרחי אינו נותן סעד, שלא נתבקש לתת אותו, ואף אין הוא מתערב בדיון על מנת לשפר את מצבו של אחד הצדדים. בית הדין הרבני, רואה חובה לעצמו, לא רק לשפוט בין הצדדים, אלא גם "להציל עשוק מיד עושקו". לפיכך, לא יירתע מלהתערב בדיון, ולהגיש סעד שלא נתבקש לתת, אם יראה שבכך ניתן יהיה אמנם להציל את העשוק. עוד בעניין זה, ראה להלן עמוד 531 בדברי הגריא"ה הרצוג זצ"ל.